

DON JUAN MANUEL'İN ESERLERİNDE İSLÂM KÜLTÜRÜ VE MÜSLÜMANLAR*

ISLAMIC CULTURE AND MUSLIMS IN THE WORKS OF DON JUAN MANUEL

Enes ŞANAL**

Öz: Çok yönlü bir âlim ve renkli bir entelektüel kişilik olarak dikkat çeken Don Juan Manuel (ö. 1348), Ortaçağ Avrupası'nda Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin yoğunlaştığı bir devirde İber Yarımadası'nda yaşadı. Ortaçağ İspanyasının önde gelen entelektüel simalarından biri olan Don Juan Manuel, edebiyat, tarih, teoloji ve siyaset bilimi gibi konularda eserler verdi. O, eserlerinde siyasi ve ahlaki dersler içeren anlatıların yanı sıra devlet yönetimi ve tarih gibi temalar işledi. Özellikle XIII. asırda Endülüs'ün en büyük şehirlerinin Hristiyanların eline geçmesinden sonra hala ciddi bir Müslüman nüfusun varlığını sürdürdüğü Kastilya topraklarında yaşayan Don Juan Manuel, çok dinli ve çok kültürlü Kastilya toplumunun bir üyesi olarak Müslümanlarla bir arada yaşayarak zamanla onları daha yakından tanıma imkânı buldu.

Tarihçi, edebiyatçı, siyaset bilimci ve diplomat olan Don Juan Manuel, farklı konularda kaleme aldığı bazı eserlerinde İslâm kültürü ve Müslümanlar hakkında birtakım bilgilere yer verdi. Bu çalışmanın amacı Don Juan Manuel'in edebiyat, tarih ve siyaset gibi konularda kaleme aldığı eserlerdeki İslâm kültürü ve Müslümanlara dair bilgileri tespit edip onun İslâm ile ilgili düşüncelerini açıklamaktır. Çalışmada Don Juan Manuel'in İslâm tasavvurunun yanı sıra kendisinden önce Ortaçağ İspanyası'nda yaşayan Hristiyan âlimlerin İslâm hakkındaki görüşleri karşılaştırılacak, söz konusu Hristiyan filozof, teolog ve yazarlarla düşünce yapısı bakımından ne gibi benzerliklere ve farklılıklara sahip olduğu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Don Juan Manuel, İspanyol Edebiyatı, İslâm Edebiyatı, İspanya, Endülüs.

Abstract: Don Juan Manuel (d. 1348), who attracted attention as a versatile scholar and colorful intellectual personality, lived on the Iberian Peninsula at a time when Muslim-Christian relations were intensifying in medieval Europe. This Spanish figure, one of the most important scholars in the history of medieval Spain, wrote work on subjects such as literature, history, theology and political science. In his works, he worked on themes such as state administration and history, as well as narratives containing political and moral lessons. Don Juan Manuel, who lived the lands of Castile, where a significant Muslim population continued to exist after it was conquered by Christians in the thirteenth century, had the opportunity to get to know Muslims better over time as a member of the multi-religious and multi-cultural Castilian society.

Don Juan Manuel, a historian, literator, political scientist and diplomat, included some information about Islamic culture and Muslims in his works on different subjects. The aim of this study is to identify the information about Islamic culture and Muslims in the works written by Don Juan Manuel on subjects such as literature, history and politics and to explain his perception of Islam. In addition,

* Geliş Tarihi: 18.04.2023, Kabul Tarihi: 31.05.2023. DOI: 10.54132/akaf.1285050

** Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: enes.sanal@ikcu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-7603-490X

in this study it will be discussed what similarities and differences the Spanish scholar had from the Christian philosophers, theologians and writers before him in terms of mentality by comparing Don Juan Manuel's Islamic vision with the Islamic vision of Christian scholars who lived in medieval Spain in previous years.

Keywords: Don Juan Manuel, Spanish Literature, Islamic Literature, Spain, al-Andalus.

Giriş

Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethini takip eden asırlarda İber Yarımadası'ndaki Hristiyanlar gerek askeri ve siyasi mücadeleler gerekse gündelik hayatta Müslümanlarla yoğun bir etkileşim sürecine girdiler. Dinler ve medeniyetler arası bu etkileşimin başlamasından kısa bir süre sonra bazı Hristiyanlar aynı sosyal mekânı paylaştıkları Müslümanların kültürüne ve Arapça'ya ilgi duymaya başladılar. Söz konusu etkileşim süreciyle birlikte özellikle IX. asırda İslâm kültürünün Hristiyanlar üzerinde etkisini artırmasıyla Hristiyanların İslâmî gelenekleri benimsemeye başlaması, Kurtubalı Alvarus (ö. 861) gibi Endülüs'te yaşayan devrin bazı gelenekçi Hristiyanların arasında rahatsızlık uyandırdı (Alvaro de Cordoba, 1852: 553-556). X. asırda Endülüs'te İslâm'a yönelik ilgi artarken Reconquista hareketinin yoğunluk kazandığı XI. asırdan XIII. asra kadar geçen süreçte Endülüs ile Hristiyan İspanya arasındaki siyasi ve askeri gerilim zaman zaman yükselirken Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki kültürel alışveriş mütemediyen devam etti. Söz konusu etkileşim toplumlar ve kültürler arası boyutta kalmamış, Endülüs'ün fethini takip eden asırlardan itibaren Kurtuba, İşbiliye, Tuleytula gibi Endülüs şehirleri, seçkin âlimleri ve zengin kütüphaneleriyle önemli birer kültür merkezi haline gelmiş, Hristiyan kültür muhitlerini etkisi altına alacak kadar gelişme göstermiştir. Bu merkezlerden birisi olan ve İslâm dünyasında farklı bilim dallarında kaleme alınmış el yazmalarının yer aldığı zengin kütüphanelere ev sahipliği yapan Tuleytula (Toledo) şehrinin 1085 yılında Hristiyanların eline geçmesinden yaklaşık kırk yıl sonra Toledo Tercümanlar Okulu'nda Arapça'dan Latince'ye tercüme faaliyetlerinin başlamasıyla İslâm bilim ve kültürünün İber Yarımadası ve Avrupa'daki resepsiyon süreci hızlanmıştır (Gonzalez, 1997: 87-106).

Geç Ortaçağ'a gelindiğinde Endülüs'ün kuzeyinde Hristiyan idaresi altında yaşayan bazı Hristiyan teologlar, filozoflar, edipler ve tarihçiler İslâm kültürüne duydukları ilginin bir nişanesi olarak farklı konularda kaleme aldıkları eserlerinde bu kültürün unsurlarına yer vermeye başladılar. Toledo Başpiskoposu Rodrigo Jimenez de Rada'nın (ö. 1247) tarih alanında kaleme aldığı eserlerinde İslâm dini ve kültürüne dair tafsilatlı malûmat vermesi bir örnek teşkil ederek ilerleyen yıllarda yarımadadaki diğer bazı âlimler tarafından telif edilen eserlerde aynı yöntem takip edildi. İslâm kültürüne derin bir ilgisi bulunan Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso (1252-1284) devrinde kralın himayesinde daha önce İslâm dünyasının farklı bölgelerindeki Müslüman âlimler tarafından muhtelif bilim dallarında kaleme alınmış İslâm

eserlerinin Arapça'dan Kastilyaca'ya tercüme edilmiş ve daha sonraki yıllarda bu eserlerden ilhamla Hristiyanlar tarafından bilimsel eserler hazırlanmış, böylelikle İslâm kültürü yarımada da daha geniş çevrelerce tanınmıştı (Harvey, 1977: 109-117).

Hayatı, eserleri ve İslâm hakkında görüşlerini tanıtmayı amaçladığımız Don Juan Manuel'in amcası olan X. Alfonso, Kastilya sarayındaki farklı dinlere ve milletlere mensup âlimleri astronomi, astroloji, gemoloji, teoloji ve edebiyat gibi sahalarda kaleme alınmış Arapça eserleri Kastilyaca'ya tercüme etmeleri amacıyla himaye etmiştir. (Santoyo 2004, 55-58) İslâm bilimlerinin tercüme vasıtasıyla Avrupa'ya aktarım sürecinde XII-XIII. asırlarda başta Toledo olmak üzere İber Yarımadası'nın muhtelif şehirlerinde Arapça'dan Latince'ye yapılan tercüme çok önemli bir yer tutuyordu. X. Alfonso'nun Müslüman âlimlerce kaleme alınmış çalışmalara ilgi duyup birtakım Arapça bilimsel eseri Kastilyaca'ya tercüme ettirme girişimi İslâm bilimlerinin XIII. asırda İber Yarımadası'nda ilk kez yerel bir dilde tanınmasını sağladı. Latince'nin Kastilya topraklarındaki herkes tarafından bilinmiyor olması göz önünde bulundurulduğunda bu eserlerin Kastilyaca'ya tercüme edilmesi, İslâm bilimlerinin Kastilya'daki bilim çevrelerinde daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını kolaylaştırmak amacıyla böyle bir tercihte bulunduğu söylenebilir. Don Juan Manuel, İslâm bilimlerinin Kastilya topraklarında tanınmaya başladığı yıllarda böyle bir kültürel atmosferde dünyaya gözlerini açmıştı.

Don Juan Manuel'in Hayatı ve Yetiştığı Entelektüel Çevre

Ortaçağ İspanyol Edebiyatı'nın önemli temsilcilerinden olan Don Juan Manuel, 1282 yılında Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerin bir arada yaşadığı Toledo yakınlarındaki Escalona'da dünyaya geldi. Kastilyalı asil bir aileye mensup olan Don Juan Manuel, Kastilya-Leon Kralı III. Fernando'nun torunu, X. Alfonso'nun ise yeğenidir. İki yaşında babasını kaybeden İspanyol âlim, tahsilini annesinin himayesinde devam ettirdi. Küçük yaşlardan itibaren tarih, hukuk, teoloji alanında tahsil gören Don Juan Manuel aynı zamanda Latince öğrendi. Ayrıca genç bir İspanyol olarak yaşadığı dönemin popüler aktivitelerden ata binmeyi, silah kullanmayı ve avcılığı öğrendi (Soler, 1932: 2). Gençliğinde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerin birlikte varlığını sürdürdüğü çok dinli ve çok kültürlü bir ortamda yetişen Don Juan Manuel'in bazı Yahudi hocalardan dersler aldığı tahmin edilmektedir (Wallhead, 1947: 247). Onun doğduğu Escalona'nın bağlı olduğu Toledo şehri, Endülüs'teki İslâm ilmi birikimin özellikle XII-XIII. asırlarda Avrupalı Hristiyanlar tarafından Avrupa'ya yoğun şekilde taşındığı en önemli bilim ve kültür merkeziydi.

Don Juan Manuel, hayatının önemli bir kısmını Kastilya-Leon kralı olan amcası X. Alfonso'nun kültürel faaliyetlerinin de etkisiyle İslâm kültürünün kök salmaya başladığı Kastilya topraklarında sürdürdü. Gençlik yıllarından itibaren gerek kendisinin de iştirak ettiği düşünülen İber Yarımadası'ndaki Hristiyan devletlerin Benî Ahmer Devleti'ne karşı düzenlediği askeri seferler gerekse şahsi olarak Müslümanlarla yaşadığı resmi ve hususi münasebetler sayesinde İslâm dinine ve kültürüne dair

malûmat sahibi oldu. İber Yarımadası'ndaki Müslümanlarla olan münasebetlerinden edindiği malûmat ve tecrübenin onun eserlerine yansımış olduğu görülmektedir.

Don Juan Manuel'in Müslümanlarla olan tanışıklığı erken yaşlarından itibaren Gırnata Müslümanlarına karşı gerçekleşen askeri seferlerle başladı (Zimmerman, 1969: 6). Tıpkı Ortaçağ İspanyol tarihinin önemli siyasi figürlerinden Rodrigo Diaz de Vivar namıdiğer Cid'in yaptığı gibi onun da savaş zamanlarında Müslümanlara karşı mücadele ederken kimi zaman da bir Hristiyan'a karşı onlarla güç birliği yapmaktan geri durmadığı görülmektedir (Zimmerman, 1969: 6-7). Örneğin Murcia'nın Kastilya Kralı XI. Alfonso'dan ayrıldığını söyleyen İspanyol âlim Müslümanlarla müttefik oldu (Zimmerman, 1969: 7). Benî Ahmer Emiri III. Muhammed ile ittifak yapan Don Juan Manuel, XI. Alfonso'ya karşı düzenlenen askeri mücadelelerde yer aldı (Ruud, 2006: 432). Bunların haricinde onun hayatı boyunca Müslümanlarla olan yakın temaslarına dair Benî Ahmer Emiri I. Nasır, Aragon Kralı II. James, Kastilya Kralı XI. Alfonso, Aragon Kralı VII. Alfonso ve kendisinin şahsi mektuplarında birtakım anekdotlar mevcuttur (Zimmerman, 1969: 8).

Ortaçağ tarihi boyunca hem İslâm-Hristiyanlık ilişkilerinin hem de İslâm bilim ve kültürünün Batı medeniyeti ile etkileşiminin en verimli sonuçlar doğurduğu İber Yarımadası'nda yaşayan Don Juan Manuel'in zihin dünyasında İslâm'ın nasıl bir yere sahip olduğunun belirlenmesi büyük önemi haizdir. Reconquista hareketi neticesinde sırasıyla Kurtuba (1236), Mürsiye (1244) ve İşbiliye (1248) gibi Endülüs'ün en önemli kültür merkezlerinin Hristiyanların eline geçmesi bu şehirlerdeki ilmî ve kültürel birikimin Hristiyan İspanya'ya yayılmasını hızlandırdı. Başta Endülüs olmak üzere İslâm dünyasındaki muhtelif bilim havzalarında kaleme alınan Arapça bilimsel eserler XII. asırda ağırlıklı olarak Arapça'dan Latince'ye; XIII. asra gelindiğinde Arapça'dan Kastilyaca, Katalanca ve İbranice gibi dillere yapılan tercümele de önem kazandı. Arapça'dan Kastilyaca'ya tercümelerin ana merkezi Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso'nun sarayıydı (Harvey, 1977, 111). X. Alfonso himayesinde Arapça'dan Kastilyaca'ya bilimsel tercümelerin yapıldığı bu dönem İslâm bilimlerinin Kastilya topraklarındaki resepsiyon sürecinin en önemli merhalesi olarak göze çarpıyordu. Bilge lakaplı X. Alfonso'nun yeğeni olan Don Juan Manuel'in amcasının devrinde İslâm bilim ve kültürüne duyulan ilgiden ne ölçüde haberdar olduğu, onun eserlerinde yer verilen malumatın ışığında tespit edilmelidir. Endülüs/İslâm ilmî birikiminin başta Kastilya toprakları olmak üzere Hristiyan İspanya'da yarattığı etkinin Don Juan Manuel'in edebî eserlerine ne derecede yansıdığını tespit etmek XIII. ve XIV. asırlarda İber Yarımadası'ndaki İslâm-Hristiyan kültürel etkileşiminin boyutunu anlamak açısından büyük bir önemi haizdir.

Don Juan Manuel'in yaşadığı çağa kadar Hristiyan İspanya topraklarında farklı bilim dalları neşvünema bulmuş ve muhtelif konularda bilimsel eserler telif edilmişti. Don Juan Manuel'in faaliyet yılları İber Yarımadası'nda tıp alanında Arnau de Vilanova (ö. 1311), teoloji ve felsefede Ramon Llull (ö. 1316) ve Ramon Martí

(ö. 1292), tarih alanında Ramon Muntaner (ö. 1336) ve edebiyat alanında ise Hita Başrahibi Juan Ruiz (ö. 1350) çağıydı. XIII. asra kadar İber Yarımadası'nda Hristiyan idaresi altındaki bölgelerde aklî ve naklî bilimlerin gelişmesinde hiç şüphesiz başta Toledo olmak üzere İber Yarımadası'nın muhtelif şehirlerinde Arapça bilimsel eserlerin Latince, Kastilyaca ve Katalanca gibi Batı dillerine tercüme edilmesi etkili oldu. Nitekim bu tercüme faaliyetleri yarımada yaşayan Hristiyanlar tarafından daha önce bilinmeyen çok sayıda bilimsel eserin Kastilya ve Aragon gibi bölgelerde daha geniş okuyucu kitlesine tanıtılması gibi çok önemli sonuçlar doğurdu.

Endüslü âlimlerin eserlerinin yanı sıra Fas, Mısır, Suriye, Irak ve İran gibi coğrafyalarda yaşayan Müslüman âlimlerin farklı bilim dallarında telif ettikleri eserler Endülüs'ün fethedildiği VIII. asırdan Don Juan Manuel'in yaşadığı XIII. asra kadar çeşitli yollarla Endülüs'e ulaştı. Yaklaşık dört asır İslâm idaresi altında kalan Toledo şehrinin Kastilya-Leon Krallığı tarafından ele geçirilmesiyle Hristiyanlar şehirdeki zengin Arapça el yazmalarına sahip kütüphanelere erişim imkânına sahip oldular. Sadece Müslüman âlimler tarafından kaleme alınan bilimsel eserleri değil aynı zamanda Avrupa'da tanınmayan antik dünyanın önemli âlimlerinin çalışmaları da bu kütüphanelerde mahfuzdu. Toledo Başpiskoposu Raymond de Sauvetat (ö. 1152) Müslümanlardan tevarüs eden bu yeni bilgi kaynağının değerini fark ederek ondan istifade etmek istedi. Bu amaç doğrultusunda o, Avrupalı âlimleri bu eserleri Arapça'dan Latince'ye tercüme etmeleri için Toledo'ya davet etti (Castro, 1971: 520). İngiltere, İtalya, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinden Toledo şehrine gelen âlimler burada tıp, astronomi, astroloji, matematik, felsefe ve teoloji gibi alanlarda kaleme alınmış Arapça bilimsel eserleri Latince'ye tercüme ettiler. XII. asırda genellikle Arapça'dan Latince'ye yapılan tercüme yaygın olarak görülürken XIII. asra gelindiğinde Hristiyan tercümanlar İber Yarımadası'nın farklı şehirlerinde Müslüman âlimlerin eserlerini Latince'nin yanı sıra Katalanca ve İbranice dillerine tercüme süreci hızlandı. (Sarton, 1932: 561-569) Aynı asırda Kastilya topraklarında muhtelif bilim dallarında Müslüman âlimlerin Arapça eserleri Kastilyaca'ya tercüme edilmeye başladı.

X. Alfonso'nun himayesinde Arapça'dan Kastilyaca'ya tercüme edilen eserler daha çok astronomi, astroloji, edebiyat ve teoloji alanında kaleme alınan çalışmalardı. İslâm dünyasında Müslüman âlimlerce hazırlanan yahut farklı dillerde kaleme alınıp Arapça versiyonları üretilen bazı edebi eserler kralın özel ilgisinin bir sonucu olarak henüz prenslik yıllarından itibaren Arapça'dan Kastilyaca'ya tercüme edildi. Özellikle XII. asırdan itibaren bu eserlerin etkisi Avrupalı âlimlerin eserlerinde müşahhas bir şekilde görülmeye başladı. Aslen Yahudi olup sonradan Hristiyanlığı benimseyen Petrus Alfonsi, İber Yarımadası'nda yaşadığı yıllarda Arap edebiyatı hakkında belli bir bilgi birikimine sahipti. Bu bilgi birikimi sayesinde Arap-İslâm edebiyatının etkileri onun "Disciplina Clericalis" adlı edebi eserinde sarıh bir şekilde görülmektedir (Haik, 1981: 511). XIII. asra gelindiğinde İber Yarımadası'nda Endülüs üzerinden Kastilya topraklarına taşınan Doğu menşeli anlatı ve masallar arasında "Kelile ve

Dimne (Calila e Dimna)”, “Barlaam ve Josafat” ve “Sinbad (Sendebâr)” geleneğine bağlı olan “Libro de los Enganos” adlı edebî eserlerin adları sayılabilir (Zimmerman, 1969: 16). Bu eserlerin temel özelliği ekseriyetle Arapça olarak kaleme alınmış ya da daha önceki asırlarda İslâm topraklarında orijinal dilinden Arapça’ya aktarılmış olmalarıydı.

Don Juan Manuel’in yaşadığı döneme kadar Kastilya bölgesi ağırlıklı olmak üzere İber Yarımadası’nın muhtelif bölgelerinde İslâm kültürüne yönelik ilgi mezkûr tercüme faaliyetleriyle daha da arttı. Böyle bir ortamda yaşayan Don Juan Manuel’in zihin dünyasının şekillenmesinde yaşadığı bu kültürel atmosfer de etkili oldu. İlmî faaliyetlerinin yanında Dominiken manastırı da kuran Don Juan Manuel, vefatına kadar burada ilmî çalışmalarını sürdürerek farklı konuları işlediği önemli eserler kaleme aldı. Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin yoğunlaştığı bir coğrafyada ve dönemde yaşayan Don Juan Manuel’in toplumun muhtelif kesimlerden Müslümanlarla olan temasının onun eserlerindeki Müslüman hayatına dair tasvirlere yansıdığı görülmektedir (Zimmerman, 1969: 13). Arapça’yı iyi seviyede bilmesi de Müslümanlarla olan bağlantısı, İspanyol âlimin eserlerinde onlara dair birtakım izlerin yer almasında etkili oldu. Çalışmamızın bu kısmında Don Juan Manuel’in İslâm dini, kültürü ve Müslümanlar hakkında malumat verdiği eserlerini ayrı başlıklar halinde ele alıp bu eserlerdeki kayıtlara dayalı olarak onun İslâm dini ve Müslümanlar hakkındaki görüşlerini ele alacağız.

Don Juan Manuel’in Eserlerinde İslâm Kültürü ve Müslümanlar

Geç Ortaçağ’da İber Yarımadası’nda yetişmiş en renkli simalardan birisi olan Don Juan Manuel tarih, edebiyat, siyaset bilimi ve avcılık gibi çok geniş konularda eserler telif etti. Don Juan Manuel, edebi-ahlaki dersler içeren “El Conde Lucanor”, İspanya tarihini anlattığı “Cronica Abreviada (Kısaltılmış Kronik)”, dini ve dünyevi konuları ele aldığı Libro de los Estados (Devletler Kitabı), av ve avcılık üzerine ilginç bilgiler verdiği Libro de la Caza (Av Kitabı)’nın yanı sıra çok sayıda eser telif etti. Ayrıca Libro de Cavallere et del Escudero (Şövalye ve Uşak Kitabı), Libro Infinido (Bitmemiş Kitap), Libro de las Armas, Tractado de la Asuncion, Cronica Cumplida, Libro de los Sabios, Libro de la Cavalleria, Libro de los Engeños, Libro de los Cantares, Libro de las Reglas kaleme aldığı diğer eserlerdir.

Don Juan Manuel’in bu eserleri yaşadığı çağda başta Kastilya toplumu olmak üzere İber Yarımadası’nın çok dinli ve çok kültürlü yapısını da yansıtmaktaydı. Kurtuba, İşbiliye ve Mürsiye gibi Endülüs’ün en büyük şehirlerinin Hristiyanların eline geçtiği XIII. asırda dünyaya gelen Don Juan Manuel’in yetiştiği Kastilya toplumunda Müslümanlar hala önemli bir yere sahipti. Onun eserlerinde yer alan bazı anlatılar İber Yarımadası’ndaki Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin adeta bir panoramasını sunmaktaydı. Böyle bir ortamda yetişen İspanyol âlimin eserlerinde Müslümanlara dair bilgilere yer vermesi de son derece doğaldı. Don Juan Manuel’in İslâm kültürü ve Müslümanlar hakkında malumat verdiği eserlerini ayrı başlıklar

halinde ele alıp İspanyol âlimin zihin dünyasının gelişmesinde Müslümanların ne gibi bir rolü olduğunu tespit edeceğiz. Bu bağlamda yazarın İslâm kültürü ve Müslümanlar hakkındaki düşüncelerini El Conde Lucanor, Libro de la Caza, Cronica Abreviada ve Libro de los Estados adlı eserleri üzerinden takip etmeye ve açıklamaya çalışacağız.

El Conde Lucanor

Eserlerinde işlediği konular ve edebi yazım tarzı bakımından Ortaçağ İspanyol Edebiyatı'nın önde gelen yazarlarından olan Don Juan Manuel'in El Conde Lucanor adlı eseri üslup ve muhteviyat bakımından kaleme alındığı devir ve coğrafya göz önünde bulundurulduğunda orijinal bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. İspanyol yazarın birbirinden bağımsız elli bir hikâyeye yer verdiği ve 1335 yılında yazımını tamamladığı bu edebi eseri İspanyol hikâyeciliğinin tarihinde önemli bir mihenk taşı mesabesinde dir.

El Conde Lucanor'da yer alan elli bir hikâye okuyucuya bir hikâye anlatısı üzerinden belirli bir ahlâki dersler vermeyi amaçlamaktadır. Eserin kahramanları olan Kont Lucanor ve Patronio arasında geçen diyaloglardan oluşan hikâyeler genellikle "kıssadan hisse" tarzında ders veren sözlerle nihayete ermektedir.

Eserde ağırlıklı olarak Hristiyan kahramanlar yer alsa da bazen de başta Endülüs olmak üzere İslâm tarihinde önemli yere sahip tarihi şahsiyetler hikâyelerin ana kahramanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı dünyasında şöhretli bir Müslüman figür olarak öne çıkan Eyyübî Sultanı Selâhaddîn Eyyübî onun hikâyelerinin kahramanlarındandır. Eserin "Provans Kontuna Ne Oldu ve Selâhaddîn'in Kendisine Verdiği Nasihatle Hapishaneden Nasıl Kurtuldu?" başlıklı 25. hikâyesi Kont Lucanor'un yakınlarından birisinin akrabasına eş seçme konusunda danışması üzerine Patronio'nun ona Provans Kontu ile Selâhaddîn Eyyübî arasında geçen kıssayı anlatmaktadır (Don Juan Manuel, 2003: 125). Anlatıya göre Selâhaddîn, kutsal topraklarda esir aldığı Provans Kontu'nun faziletli bir insan olduğunu fark ederek onu onurlandırarak kendisine her zaman iyi bir muamelede bulunur (Don Juan Manuel, 2003: 125). Provans kontu, bir gün evlilik çağına gelmiş kızı için seçeceği iyi bir damatta bulunması gereken özellikler hususunda sultana danışır (Don Juan Manuel, 2003: 125). Selâhaddîn Eyyübî'nin tavsiyeleri sonucunda kont kızına talip olan adayları çağırır ve kız sultanın seçtiği birisiyle evlendirilir. Kızın eşi zaman içerisinde Selâhaddîn Eyyübî ile yakın ilişki kurarak onun sarayında yaşamaya başlar. Bir av esnasında adamlarının marifetiyle sultanı tutsak eden kızın eşi, sultana kontun serbest bırakılmasını şart koşar. Sonunda kont serbest kalır. Hikâye, iyi insanların başarıya ulaşacağı; olmayanların ise her işte başarısız olacağını vurgulayan sözle sona erer (Don Juan Manuel, 2003: 132). Eserin 50. hikâyesi de buna benzer şekilde Sultan Selâhaddîn Eyyübî ile vassallarından birisinin eşi arasında yaşananları konu edinmektedir (Don Juan Manuel, 2003: 215). Bu iki hikâyede Müslüman sultan Selâhaddîn Eyyübî, onurlu ve bilge bir şahsiyet olarak göze çarpmakta, Don Juan Manuel'in zihin dünyası hakkında bir fikir vermektedir (Atmaca, 2011: 36).

Eserin 30. hikâyesinin kahramanları ise Mülûkü't-Tavâif devrinde İşbîliye (Sevilla) merkezli Abbâdîlerin emiri Mute'mid ve Ramakiyye adındaki eşidir (Don Juan Manuel, 2003: 152-154). Burada emir ve eşi arasında yaşananlara dair bir anlatıya yer veren Don Juan Manuel'in zihin dünyasındaki Müslüman emir Mute'mid iyi bir idareci olarak tasvir edilmektedir (Olavide, 2020: 9).

Eserin "Kurtuba Kralı Hakem'in Başına Gelenler" başlıklı 41. hikâyesinin ana kahramanı ise Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem'dir. Anlatıya göre krallığını iyi idare edebilen muktedir bir yönetici olan Hakem, bir gün yanında çalınan flüt sesini dikkatlice dinleyerek enstrümanın sesini beğenmeyip flüte bir delik daha açtırarak flütün daha iyi ses çıkarmasını sağlamıştı (Don Juan Manuel, 2003: 180-181). Bunun üzerine onu izleyen halk alaycı bir şekilde Hakem'in bu başarısını övdükten bir süre sonra kral Kurtuba Cami'nin mimarisini geliştirerek ona bazı başarılı eklemeler yaptı. Halk kralın bu eklemelerini beğenip onu samimi bir şekilde övdü. Don Juan Manuel hikâyenin sonunda okuyucuya yapılan iyi işlerin ölümsüz olacağına dikkat çekmektedir (Don Juan Manuel, 2003: 181-182).

El Conde Lucanor'da yer alan hikâyelerin yirmi bir tanesinin klasik Arap masallarında görülen olay örgüsü ve motiflerle benzerlikler arz ettiği düşünülmektedir (Zimmerman, 1969: 20). Bu eserin İslâm dünyasında popüler bir hikâye haline gelen Beydaba tarafından kaleme alınan Kelile ve Dimne'den etkilendiği iddia edilmektedir (Ruud, 2006: 433). El Conde Lucanor'daki hikâyelerin bazılarının Kelile ve Dimne'deki kimi olay ve karakterlerle benzerlik arz ettiği görülmektedir. Örneğin El Conde Lucanor'un yedinci hikâyesi olan Doña Truhana'da yer alan karakterlerin Kelile ve Dimne'nin sekizinci bölümündeki karakterlerle ortak özelliklere sahip olduğu görülmektedir. El Conde Lucanor'un yedinci hikâyesi Doña Truhana adlı fakir bir kadının bal kavanozunu pazarda elinden düşürmesinden bahsetmektedir (Don Juan Manuel, 2003: 75-76). Kelile ve Dimne'de de bir adamın bal kavanozunu kırmasına dair bir anlatı yer almaktadır (Beydaba, 1876: 193-196).

Don Juan Manuel'in El Conde Lucanor'u hazırlarken ilham aldığı düşünülen bir başka eser, hakkında daha önceden malumata sahip olduğu Petrus Alfonsi'nin *Disciplina Clericalis* adlı edebi yapıtıdır (Taylor, 2009: 137). Bir süre Endülüs'te yaşayan ve Arapça'ya olan hâkimiyeti sayesinde İslâm Edebiyatı'na aşina olan bu şahsiyetin bahsi geçen eserinde aktardığı anekdotların Don Juan Manuel'e malzeme sağlamış olması muhtemeldir (Marin, 1955: 8).

Yaşadığı çağın en büyük edebiyatçılarından olan Don Juan Manuel'in farklı dillerde kaleme alınmış edebi eserlerden haberdar olduğunu görülmektedir. Kimi araştırmacılar tarafından bu eserler arasında doğu menşeli Barlaam y Josafat'ın da olduğu zikredilmektedir (Taylor, 2009: 137). Onun El Conde Lucanor'unu kaleme alırken istifade ettiği eserler arasında Barlaam y Josafat'ın da bulunduğu yönünde iddialar mevcuttur (Cuadrado, 2002: 52; Hume, 1964: 44). Don Juan Manuel'in Doğu menşeli muhtemel kaynakları arasında Doğu İslâm dünyasında büyük bir popülerliğe

sahip olan Kastilyaca versiyonu Sendebâr başlığıyla bilinen Arap-İslâm menşeli Sinbad Hikâyeleri'nin de adı anılmaktadır (Menocal, 1995: 481).

Don Juan Manuel'in en önemli eserlerinden birisi olan El Conde Lucanor adlı eserindeki bazı hikâyelerin kökeni Arap menşeli olduğu yönünde yaygın bir kanaat mevcuttur. Eserde yer alan "Toledo Büyücüsünün Hikâyesi" adlı anlatının Araplar arasında meşhur olan "Kırk Gün Kırk Gece" adlı hikâyesinden esinlendiği görülmektedir (Palencia, 1955: 585). Onun bu eserinde Arap-İslâm Edebiyatı'nın etkisinden başka Dominiken Tarikatı'nın ve tarihinin izlerinin de olduğu düşünülmektedir (Zimmerman, 1969: 16).

Libro de la Caza

Avcılık eski çağlardan itibaren insanlar için temel bir meşgale olmuş ve Ortaçağ tarihi boyunca Doğu ve Batı toplumlarında önemini büyük ölçüde korumuştur (Pino, 1996: 89). Don Juan Manuel'in yaşadığı çağda Kastilya topraklarında avcılık büyük bir popülerlik kazandı. Örneğin İspanyol âlimin amcası olan X. Alfonso'nun bizzat avcılığa meraklı olduğu görülmektedir. Kralın avcılığa olan bu merakı onun emriyle Portekizce-Galiçyaca olarak hazırlanan Hz. Meryem'in hayatı ve mucizelerinin ele alındığı Cantigas de Santa Maria adlı eserin içinde yer alan kralı şahin avcılığında tasvir eden minyatürlerden anlaşılmaktadır. Don Juan Manuel de yaşadığı coğrafyada avcılığa gösterilen ilginin de etkisiyle avcılık ve av hayvanlarına dair konuları ele aldığı Libro de la Caza adlı eserini telif etti.

Avcılık ile ilgili literatürün İslâm dünyasında Batı'ya göre nispeten daha erken bir devirde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Nitekim avcı kuşları konu edinen Bâznâme adlı eserlerin Sâmânîler ve Selçuklular devirlerinde popülerlik kazandığı ve diğer Müslüman coğrafyalarda da bu türden çalışmaların ortaya çıktığı görülmektedir (Özcan, 1992: 284). IX. asır gibi erken bir devirde Muhammed b. Abdullah Ömer b. Bâzyâr tarafından kaleme alınan şahin ve diğer kuşların yanı sıra avcılıkla ilgili tafsilatlı bilgiler veren Kitabü'l Cevarih adlı eser üzerinde durulmaya değerdir. Zira X. Alfonso'nun henüz prenslik yıllarında bu eseri Libro de las Animalias que Casan başlığıyla Arapça'dan Kastilyaca'ya tercüme ettirdiği görülmektedir (Seniff, 2013: 401). Don Juan Manuel'in Ortaçağ'da avcılık ve av hayvanlarına dair türünün en meşhur örneklerinden birisi olan Libro de la Caza adlı eserini kaleme alırken amcasının Arapça'dan tercüme ettirdiği bu yapıttan ilham almış olması muhtemel görünmektedir.

İspanyol âlim bu eserinde av hayvanları ve avcılığın yanı sıra İslâm peygamberi Hz. Muhammed hakkında bazı ifadeler yer vermektedir. Nitekim o, Kastilya-Leon kralı olan amcası X. Alfonso'nun devrinde İslâm dinine yönelik bilimsel çalışmalar sayesinde "sahte peygamber" olarak telakki ettiği Hz. Muhammed'in hatalarının ortaya çıkacağını iddia etmektedir (Don Juan Manuel, 1947: 11). Don Juan Manuel, Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso'nun yedi liberal sanatın yanı sıra Yahudi dini

metinlerine merak duyduğunu dile getirip onun İslâm dini ve kültürüne gösterdiği yoğun ilgiyi özellikle vurgulamaktadır (Don Juan Manuel, 1947: 11). Don Juan Manuel, eserinin bu kısmında Bilge mahlaslı X. Alfonso'nun Moriskolar olarak tanımladığı Müslümanların tüm yasasını tercüme ettirdiğini zikretmektedir (Don Juan Manuel, 1947: 11). Burada Müslümanların yasası olarak bahsedilen şeyin Kur'an-ı Kerim olması kuvvetle ihtimaldir. Kur'an-ı Kerim'in bahsi geçen Kastilyaca versiyonun el yazması günümüze ulaşmamış olsa da İslâm'ın kutsal kitabının ilk kez X. Alfonso himayesinde Kastilyaca'ya tercüme edildiği yönünde görüşler mevcuttur. Angel Gonzalez Palencia, George Sarton, Titus Burckhardt ve Miguel Asin Palacios'un başını çektiği araştırmacılar X. Alfonso'nun Kastilya sarayındaki âlimlere Kur'an-ı Kerim'i Kastilyaca'ya tercüme ettirdiği görüşünü savunmaktadırlar (Palencia, 2005: 204; Sarton, 1932: 718; Burckhardt, 1999: 207; Palacios, 2010: 333). Mikel de Epalza ise X. Alfonso'nun Kur'an-ı Kerim'in tamamını değil ancak bir kısmını Kastilyaca'ya tercüme ettirdiğini ileri sürmektedir (Epalza, 2008: 100).

Don Juan Manuel'in *Libro de la Caza* adlı eserinde X. Alfonso'nun İslâm dinine yönelik tercüme faaliyetlerinden bahsetmesi onun kendisinden önce İber Yarımadası'nda İslâm bilimlerine yönelik ilgiden ve Arapça bilimsel eserlerin tercüme sürecinden haberdar olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Cronica Abreviada

Farklı bilim dallarında yetkin bir âlim olan Don Juan Manuel'in tarih alanında kaleme aldığı *Cronica Abreviada* adlı eseri, Ortaçağ İspanyası'nda kaleme alınmış genel tarih özelliği taşıyan bir kroniktir. Bu çalışmanın, Don Juan Manuel'in amcası Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso'nun emriyle Kastilya sarayında hazırlanan *Estoria de España* adlı İspanya tarihini ele alan Kastilyaca kroniğin muhtasar hale getirilmiş bir versiyonu olduğu düşünülmektedir (Salgado, 2019: 91).

Ortaçağ İspanyol tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan Don Juan Manuel, *Cronica Abreviada* adlı eserinde eski peygamberlerden başlayarak Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso devrine (1252-1284) kadarki İspanya tarihini anlatmaktadır. Eserde Endülüs Müslümanlarının siyasi faaliyetlerinin yanı sıra İslâm peygamberi hakkında bilgilere yer verilmektedir. Don Juan Manuel, Müslümanların soyunun Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in soyundan geldiğini ifade etmektedir. Daha sonra Hz. Muhammed'in doğumundan sonra babası Hz. Abdullah'ın ve daha sonra annesi Hz. Âmine'nin vefat ettiğini zikretmektedir (Don Juan Manuel, 1958: 90-91). Don Juan Manuel Hz. Muhammed'e dair anlatının devamında onun tahsil görmesi için bir Yahudi'ye teslim edildiği ve bu şahsiyetten muhtelif şeyler öğrendiğini dile getirmektedir (Don Juan Manuel, 1958: 97). Buradaki ifadeler, daha önce İber Yarımadası'nda yaşamış Hristiyan âlimlerin eserlerinde anlattıkları Hz. Muhammed'in Yahudi bir hocası olduğu yönündeki bilgilerle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Don Juan Manuel'in tarih alanında kaleme aldığı bu eserde yer alan bilgileri kendisinden kısa bir süre önce Kastilya sarayında hazırlanan *Estoria de España*'da yer

alan anlatılardan ve öncülleri olan Hristiyan filozoflar ve teologların İslâm hakkında benzer düşünceler serdettikleri eserlerinden almış olması kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Libro de los Estados

Don Juan Manuel, devlet yönetimi ve toplumun sınıflarına dair önemli tahlillere yer verdiği Libro de los Estados adlı eseriyle Ortaçağ İspanyol Edebiyatı'nda bu türün en iyi örneklerinden birisini sundu. İspanyol âlim bu eserde siyaset bilimi, Hristiyan inancı ve diğer muhtelif konulara değinmektedir. Eserin ilk bölümünde Moravan adlı pagan kralın Hristiyan inancını benimsemesi, Hristiyanlık inancının temeli ve bir kralın seçimi ve yönetimiyle ilgili muhtelif konular anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise Hristiyan inancının yanı sıra papalık ve ruhban sınıfı hakkında önemli bilgilere yer verilmektedir.

Don Juan Manuel, bu eserde bahsi geçen konulara ek olarak Hz. Muhammed'in hayatı, İslâm'ın ortaya çıkması ve yayılma sürecine dair kıymetli malumat aktarmaktadır. İsa'nın çarmıha gerilmesinde sonra Arap Yarımadası'nda Muhammed adında sahte birisinin ortaya çıktığını ve bazı insanların ona Tanrı tarafından gönderilmiş olan bir peygamber olarak inandıklarını dile getirmektedir (Don Juan Manuel, 1974: 52). Eser, ayrıca Müslümanların Hz. Muhammed'e inandıktan sonraki süreçte gerçekleştirdikleri faaliyetlerden bahsetmektedir. Burada Müslümanların Hristiyanlarla savaşarak daha önce Hristiyanların elinde olan geniş toprakları ele geçirdiği anlatılmaktadır (Don Juan Manuel, 1974: 53).

Eserde Don Juan Manuel'in nazarında büyük önemi haiz dört dinden bahsedilip bu dinler hakkında bilgilere de yer verilmektedir. Ona göre bu dört din Hz. Musa'ya gönderilen Yahudilik, İsa'ya gönderilen Hristiyanlık, Hz. Muhammed'e gönderilen İslâm ve paganizmdir (Don Juan Manuel, 1974: 57). İspanyol âlim, burada Müslümanların her şeyin yaratıcısı olduğunu kabul ettikleri tek bir Tanrı'ya iman ettiklerini vurgulamaktadır.

Burada her birinden ayrı başlıklar halinde bahsettiğimiz eserlerin haricinde Don Juan Manuel'in bir kaside kaleme aldığı ve bu kasidede Doğu İslâm klasiklerinin öğelerin bulunduğu düşünülmektedir (Ezevi, 2015: 260).

Don Juan Manuel'in Arapça Bilgisi

Arapça'nın yanı sıra yarımada'nın yerel dillerine hâkim olan bölgedeki Yahudilerle ve Mozaraplarla irtibatının Don Juan Manuel'in İslâm dini ve kültürüne dair malûmatını derinleştirmesinde nasıl bir rol oynadığı izaha muhtaç bir konudur. Yine onun Arapça'yı ne seviyede bildiği, İslâm'a dair verdiği malûmatın Arapça kaynaklara mı yoksa o kaynaklardan iktibasta bulunan Hristiyan yazarların eserlerine mi dayandığının tespiti önem arz etmektedir. Ayrıca Don Juan Manuel'in eserlerinde yer alan bilgilerin Hristiyan İspanya topraklarında İslâm dini ve kültürüne aşına olan

belirli insanlardan şifahen edinip edinildiğinin ortaya çıkarılması önemlidir.

Asırlar boyunca Müslüman âlimlere ve zengin İslâm kütüphanelerine sahip olan ve XII-XIII. asırlarda Hristiyanların eline geçen Endülüs şehirlerinde de bir süre yaşayan Don Juan Manuel'in Müslümanlarla temas halinde olması kaçınılmazdı. Uzun yıllar İslâm hâkimiyeti altında kalan Toledo şehrinde yakınlarında dünyaya gelen Don Juan Manuel'in gerek Toledo'da gerekse Müslümanların yoğun olarak yaşamaya devam ettiği şehirlerde onlarla temas kurmamış olması neredeyse imkânsızdır. Don Juan Manuel'in eserlerinde var olan bazı unsurların İslâm dünyasında popüler olan edebi yapıtlardaki unsurlarla olan benzerliği İslâm medeniyetinin ve Arapça literatürünün onun üzerindeki etkisini göstermektedir. Don Juan Manuel'in iyi seviyede Arapça bilmediği varsayılsa da belli bir seviyede bu dile aşina olduğunu yönünde görüşler mevcuttur. Pascual de Gayangos, Menendez Pelayo ve Angel Gonzalez Palencia gibi araştırmacılar Don Juan Manuel'in Arapça bildiği görüşünde birleşmektedirler (Hitchcock, 1985: 594; Castro, 1971: 509). Richard Hitchcock, Kastilya-Leon Krallığı ile Benî Ahmer Devleti'nin sınır bölgesinde geçirdiği uzun dönemi göz önünde bulundurarak Don Juan Manuel'in Arapça bilmesinin muhtemel olduğunu dile getirmektedir (Hitchcock, 1985: 597). Louise O. Vasvari ise Don Juan Manuel'in muhtemelen Arapça bilmediğini ve bu bilgileri çift dilli Araplardan edinmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Vasvari, 2002: 25).

Don Juan Manuel'in edebi eserlerindeki İslâmî ilhamların muhtemel kaynaklarından birisi de sözlü gelenektir. Nitekim İspanyol âlimin Müslümanlara ait hikâyeleri şifahi yollardan öğrendiği ve eserlerinde bu etkinin görüldüğü düşünülmektedir (Strucken, 1974: 70). Örneğin onun Benî Ahmer Devleti'nin başkenti Gırnata'da bulunduğu süre zarfında İşbiliye Emiri Mu'temid'e ait olduğu düşünülen anlatıları sözlü olarak öğrendiği yönünde iddialar mevcuttur (Cuadrado: 2002: 52). Celia M. Wallhead'in görüşü de Don Juan Manuel'in İslâmî bilgisinin doğrudan Arapça kaynaklardan değil Müslümanlarla olan kişisel ilişkilerinde şifahi yollardan edinildiği yönündedir (Wallhead, 1947: 248).

Sonuç

Don Juan Manuel'in çalışmalarında İslâm dünyasında bu alanda kaleme alınmış eserlerin etkisinin görülmesinde hiç şüphesiz ki yaşadığı çağda Kastilya coğrafyasının siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi etkili oldu. Don Juan Manuel'in dünyaya gözlerini açtığı yıllarda Kastilya topraklarında Kastilya-Leon Kralı X. Alfonso'nun teşvikleriyle İslâm dünyasında şöhret kazanmış pek çok edebi eser Arapça'dan Kastilyaca'ya tercüme edildi. Hikâye içinde hikâye şeklinde anlatılardan oluşan çerçeve hikâye geleneği Hristiyan İspanya topraklarında XIII. asırdan itibaren tanınmaya başladı. Don Juan Manuel Ortaçağ Avrupası'nda ilk kez yerel bir dilde çerçeve hikâye özelliği taşıyan eser kaleme alan kişiydi (Wacks, 2007: 131). Nitekim İslâm dünyasında bu türün en bilinen örneklerinden Binbir Gece Masalları, Sinbad Hikâyeleri'nin yanı sıra Kelile ve Dimne ilk kez bu asırda Kastilyaca okuyucu kitleye ulaştı (Wacks, 2007:

131). Bu eserler X. Alfonso'nun kültürel himayesinde Arapça'dan tercüme edilmiş olmasının yanında Don Juan Manuel'e gelecek yıllarda kaleme alacağı eserlerinde ona örnek teşkil edebilecek özelliğe sahip çalışmalardı.

Don Juan Manuel'in eserlerinde yer verdiği İslâm dini ve Hz. Muhammed hakkında görüşleri onun yaşadığı çağda İber Yarımadası'ndaki Hristiyanların düşüncelerinin büyük ölçüde bir yansıması niteliğindedir. Nitekim İber Yarımadası'nda Müslümanlara karşı Reconquista adı altında siyasi ve askeri bir mücadele veren Hristiyanlar bu mücadelede Hristiyan inancının İslâm'a karşı galip gelmesi gerektiği hususunda güçlü dini motivasyona sahiplerdi. Don Juan Manuel'e göre İber Yarımadası'nda yaşayan Müslümanlara karşı mücadele etmek bir Hristiyan için her şeyden önce dini bir vecibeydi (Wacks, 2007: 138). Nitekim El Conde Lucanor'un 3. hikâyesinde Patronio Kont Lucanor'a Tanrı'nın Müslümanlar'a karşı olup ona hizmet etmeleri için Hristiyanlara şehirler verdiğini anlatmaktadır. (Don Juan Manuel, 2003: 66-67.) Don Juan Manuel İber Yarımadası'nda kendisinden önce yaşamış Hristiyan filozof, teolog ve yazarların Hz. Muhammed ve İslâm dini hakkındaki görüşlerinin büyük ölçüde takipçisi oldu. İspanyol âlim, tıpkı kendisinden önce İber Yarımadası'nda İslâm karşıtı görüşleriyle öne çıkan Kurtubalı Alvaro, Petrus Alfonsi, Muhterem Peter ve Rodrigo Jimenez de Rada gibi önemli Hristiyan figürlerin zihin dünyasındakine benzer şekilde İslâm dinini sahte bir din, Hz. Muhammed'i ise sapkın bir şahsiyet olarak kabul etti.

Don Juan Manuel tarafından kaleme alınan edebi eserlerdeki İslâm etkisi söz konusu olduğunda onun istifade ettiği Arapça eserlerin tamamını net bir şekilde tespit edebilmek zor olsa da Arap etkisinde bir İspanyol yazar olduğunu söylemek için elimizde güçlü sebepler bulunmaktadır. Onun anlattığı hikâyelerde ana kahramanların İslâm dünyasında popüler hale gelen aynı türden eserlerde yer alan ana kahramanlarla benzerlik arz ettiği görülmektedir. İslâm dünyasında kaleme alınan kıssadan hisse tarzı anlatılarda devlet adamları ve bilge şahsiyetler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Endülüs'te yaşamış önde gelen âlimlerden fakih ve muhaddis Türtüşî'nin (ö. 1126) idarecilere ve halka ahlaki dersler vermek niyetiyle kaleme aldığı "Siracü'l-Mülük" adlı eserinde anlatılan olaylarda Müslüman idarecilerin hayatlarından anekdotlara yer verilmektedir. Bu eserde Emevî Halifesi Muaviye ile Abbâsî Halifeleri Harunreşid ve Me'mûn haklarında anlatıların yer aldığı Müslüman hükümdarlardan bazılarıdır. Ortaçağ'da Kastilya Edebiyatı söz konusu olduğunda ise Don Juan Manuel'e kadarki süreçte edebi eserlerde devlet adamları ve bilge şahsiyetler hikâyelerde pek görülmezken onun eserlerinde hükümdarlar ve âlimler hikâyelerin kahramanı olmaktadır.

Don Juan Manuel'in edebi eserlerinde kahraman olarak karşımıza çıkan Selahâddin Eyyûbî, Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem, Abbâdî emiri Mute'mid gibi Müslüman devlet adamlarını tanıması için Endülüs/İslâm kaynaklarına ya da bu kaynaklardaki bilgilere dayalı olarak birtakım İslâmî öğelere yer veren Hristiyan

âlimlerin kaleme aldığı eserlere erişimi olması gerekmektedir. O dönemde İber Yarımadası'nda kaleme alınmış Hristiyan kaynaklarında bu şahsiyetlerle ilgili pek bilgi bulunmaması onun Endülüs'ün Arapça tarihi kaynaklarından haberdar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Don Juan Manuel'in yaşadığı çağda Rodrigo Jimenez de Rada'nın *Historia Arabum* ve *De Rebus Hispaniae* ve amcası X. Alfonso himayesinde hazırlanan *Estoria de España* adlı eserlerde başta Endülüs olmak üzere İslâm tarihi hakkında malumata yer verilmektedir. Don Juan Manuel, *Libro de la Caza* adlı eserinde amcası X. Alfonso'nun İslâm eserlerine olan ilgisini ve bilhassa teolojik metinler olmak üzere Arapça'dan Kastilyaca'ya birtakım tercüme yaptırıldığını zikretmektedir. İspanyol âlimin aktardığı bu bilgiler amcası X. Alfonso himayesinde Kastilyaca'ya tercüme edilen Arapça bilimsel eserlerde yer alan İslâm tarihi ve kültürüne dair bilgilere aşina olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ALVARO DE CORDOBA (1852), *Indiculus Luminosus*. Patrologia Latina, Paris.
- ATMACA, Delia Avila (2011), *The Paradoxical Exemplar: The Image of Saladin in Don Juan Manuel's El Conde Lucanor*, The University of Texas Faculty of Graduate School, Yüksek Lisans Tezi, Texas.
- BEYDABA (1876), *Kelile ve Dimne*, Casa Editorial Calleja, Madrid.
- BURCKHARDT, Titus (1999), *La Civilizacion Hispano-Arabe*, Alianza Universidad, Madrid.
- CASTRO, Americo (1971), *The Spaniards*, University of California, Los Angeles, Londra.
- CUADRADO, Luis Teofilo Gil (2002), "La Influencia Musulmana en la Cultura Hispano-Cristiana Medieval", *Anaquel de Estudios Arabes*, c. XIII, s. 37-65.
- DON JUAN MANUEL (1947), *Libro de la Caza*, Publicaciones de la Escuela de Filologia de Barcelona, Barselona.
- DON JUAN MANUEL (1958), *Cronica Abreviada*, Burgess Publishing Company, Minneapolis.
- DON JUAN MANUEL (1974), *Libro de los Estados*, Oxford University Press, Oxford.
- DON JUAN MANUEL (2003), *El Conde Lucanor*, Alianza Editorial, Madrid.
- EPELZA, M. (2008), *el-Coran y sus Traducciones: Propuestas*, Universidad de Alicante Servicio de Publicaciones, Alicante.
- EZEVİ, Ragd Cemal Menaf (2015), "Terisû'l Hadari'l-Endelüs fi ahd Alfons el-Aşr", *Mecelletü'l Turas el-İlmî Arabi*, c. III, s. 255-272.
- GONZALEZ, Serafin Vegas (1997), *La Escuela de Traductores de Toledo en la Historia del Pensamiento*, Imprenta Serrano, Toledo.
- HAIK, Simon (1981) *Las Traducciones Medievales y su Influencia*, Universidad Complutense de Madrid Facultad de Filosofia y Ciencias de la Education, Doktora Tezi, Madrid.

- HARVEY, Leonard Patrick (1977), "The Alfonsine School of Translators: Translations from Arabic into Castilian Produced Under the Patronage of Alfonso the Wise of Castile (1221-1252-1284), *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland*, no: 109-1, s. 109-117.
- HITCHCOCK, Richard (1985), "Don Juan Manuel's Knowledge of Arabic", *The Modern Language Review*, 80-3, s. 594-603.
- HUME, Martin (1964), *Spanish Influence on English Literature*, Haskell House, New York.
- MARIN, Diego (1955), "El Elemento Oriental en D. Juan Manuel: Sintesis y Revaluacion", *Comparative Literature*, 7-2, s. 1-14.
- MENOCAL, Maria Rosa (1995), "Life Itself: Storytelling as the Tradition of Openness in the Conde Lucanor", *Oral Tradition and Hispanic Literature: Essays in Honor of Samuel G. Armistead*, Garland Publishing, Londra, New York, s. 449-495.
- OLAVIDE, Maria Cossio (2020), "Algunos Moros Muy Sabidores: Virtuous Muslim Kings in Examples 30 and 41 of El conde Lucanor", *Bulletin of Spanish Studies*, 97, s. 1-12.
- ÖZCAN, Abdülkadir (1992), "Bâznâme", *TDVİA*, c. V, İstanbul, s. 284-285.
- PALACIOS, Miguel Asin (2010), *Dante ve İslam*, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- PALENCIA, Angel Gonzalez (1955), *Historia de la Literatura Arabigo Espanola*, Kahire.
- _____ (2005), *Historia de la España Musulmana*, Editorial Labor S.A., Buenos Aires.
- PINO, Jose Luis del (1996), "Caza y Cazadores en la Castilla Bajomedieval", *Meridies*, c. III, s. 89-118.
- RUUD, Jay (2006), "Don Juan Manuel", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Facts on File, New York, s. 432-433.
- SALGADO, Jose Angel (2019), "La Cronica Abreviada de Don Juan Maneul En La Historiografia Post-Alfonsi", *Historiografias: Revista de Historia y Teoria*, c. XVIII, s. 91-111.
- SANTOYO, Julio Sezar (2004), "La Edad Media", *Historia de la Traducción en España*, (ed. Francisco Lafarga, Luis Pegenaute), Salamanca, s. 23-174.
- SARTON, George (1932), *Introduction to the History of Science*, c. II, Carnegie Institution of Washington.
- SENIFF, Dennis P. (2013), "Hunting Literature", *Medieval Iberia: an Encyclopedia*, Routledge, New York, s. 401-403.
- SOLER, Andres Gimenez (1932), *Don Juan Manuel: Biografica y Estudio Critico*, Zaragoza, Academia Española, Zaragoza.
- STURCKEN, Henry Tracy (1974), *Don Juan Manuel*, Twayne Publishers, New York.
- TAYLOR, Barry (2009), "Don Juan Manuel: Lector de la Literatura Sapiencial: Preceptica y Modelo", *Revista de poetica medieval*, 23, s. 135-150.

- VASVARI, Louise O. (2002), "Intimate Violence: Shrew Taming as Wedding Ritual in the Conde Lucanor", *Marriage and Sexuality in Medieval and Early Modern Iberia*, Routledge, s. 21-38.
- WACKS, David A. (2007), *Framing Iberia: Maqamat and Frametale Narratives in Medieval Spain*, Brill, Leiden.
- WALLHEAD, Celia Margaret (1947), *Cultural Contacts in the Iberian Peninsula between Christianity and Islam, As Reflected in Specimen Texts of Early Castilian Literature: Primera Cronica General, Calila y Dimna and El Conde Lucanor*, University of London, Doktora Tezi, Londra.
- ZIMMERMAN, Samuel A. (1969), *Arabic Influence in the Tales of El Conde Lucanor*, University of Florida, Doktora Tezi. Florida.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Yaklaşık sekiz asır İslam idaresi altında kalan Endülüs coğrafyası bu süre zarfında üç büyük dine ev sahipliği yaptı. Bölgedeki Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki etkileşim asırlar boyunca hayatın her alanında devam etti. Yaklaşık beş asır İslâm idaresinde kalan Kurtuba, Sevilla ve Murcia şehirlerinin XIII. asırda Hristiyanların eline geçmesiyle İber Yarımadası'nda Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki temaslar daha da yoğunlaştı. Bu asır aynı zamanda İslâm bilimlerinin Hristiyan İspanya'da daha yakından tanınmaya başladığı bir devirdi. Endülüs'te İslâm kültüründen etkilenen Hristiyanların varlığı IX. asra dayansa da Hristiyan İspanya'da bu ilginin ortaya çıkması daha geç bir devre rastlamaktadır. Bu yıllarda İber Yarımadası'nda Ortaçağ İslâm dünyasında yaşayıp farklı bilim dallarında çalışan Müslüman âlimlerin eserlerinin Arapça'dan Latince, Kastilyaca ve İbranice'ye tercüme edilmesiyle İslâm bilim mirası Hristiyan İspanya ve Avrupa'daki bilim çevrelerinde ilgi görmeye başladı. Ortaçağ İspanyası'nın en büyük âlimlerinden Don Juan Manuel, Kastilya-Leon Krallığı'ndaki Müslüman sayısının ciddi bir artış gösterdiği ve Hristiyanların İslâm kültürüne ilgi gösterdiği bir dönemde Kastilya toplumunda yaşadı.

Tarihçi, edebiyatçı, siyaset bilimci ve diplomat olan Don Juan Manuel, genç yaşlarında iyi bir eğitim alıp farklı bilim dallarında kendisini geliştirdi. Yaklaşık dört asır İslâm idaresi altında kalan ve Endülüs'ün en önemli kültür merkezlerinden Toledo'ya bağlı bir kasabada dünyaya gelen İspanyol âlim, Müslümanlarla ortak bir çevrede yaşaması muhtemeldir ki onun İslâm kültürüne ilgi duymasını sağladı. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki uyum Ortaçağ İspanyası'nda Convivencia adıyla bilinen bir arada yaşama kültürünün canlı bir şekilde yaşandığı bu devirde İslâm ve Batı medeniyetleri arasında bilgi alışverişi de devam ediyordu. Don Juan Manuel, tarih, edebiyat, devlet yönetimi ve avcılık gibi çeşitli konularda eserler kaleme alsada asıl şöhretini edebiyat alanında kazandı. İspanyol âlimin eserlerinde işlediği konular, yaşadığı çağda İber Yarımadası'nın çok dinli ve çok kültürlü yapısının yanı sıra Müslüman-Hristiyan ilişkilerini büyük ölçüde yansıtmaktaydı. Onun, hikâye türünün Avrupa'daki ilk ve en güzel örneklerinden olan El Conde Lucanor adlı eserinde anlattığı hikâyelerin bazı ana kahramanları başta Endülüs olmak üzere İslâm dünyasında yaşayan hükümdarlardı. Eserdeki bazı anlatılarda gerek anlatım tarzı gerekse muhteviyat bakımından Doğu/İslâm Edebiyatı'nın etkileri açıkça hissedilmektedir. Zira onun yaşadığı dönem Doğu İslâm dünyasında Arapça olarak kaleme alınmış ya da farklı dillerden Arapça'ya tercüme edilmiş klasik edebi eserler İber Yarımadası'nda tanınmaya başladı. Don Juan Manuel, Ortaçağ İspanyol tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan Cronica Abreviada adlı kroniğinde ise bilhassa Kastilya-Leon Kralı olan amcası X. Alfonso'nun devrinde tarih alanında kaleme alınan kroniklerde yer alan bilgilerden de istifade ederek İslâm dini hakkında birtakım malumata yer verdi. Onun Libro de los Estados adlı eserinde verdiği Hz. Muhammed ve İslâm'a dair anekdotlar büyük ölçüde Cronica Abreviada'da yer alan

bilgilerle uyumludur. Avcılık ve av hayvanları üzerine kaleme aldığı *Libro de la Caza* adlı eserinde Don Juan Manuel, amcası X. Alfonso devrinde İslâm kültürüyle ilgili gelişmelere dair az da olsa anekdota yer vermektedir.

Bu çalışma Ortaçağ'da İslâm ve Batı medeniyetleri arasındaki temasların en yoğun olarak gerçekleştiği devirde Müslümanlarla iç içe bir toplumda yaşayan Don Juan Manuel'in eserlerinde Müslümanlar ve İslâm kültürüne dair ele aldığı konuları tespit edip onun zihin dünyasındaki İslâm ve Müslüman tasavvurunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. İspanyol âlimin tarih, edebiyat, siyaset bilimi ve avcılık konularında Kastilyaca (Eski İspanyolca) olarak kaleme aldığı eserlerde bu konulara dair kayıtlar bu bağlamda tetkik edildi. Konunun kapsamı Don Juan Manuel'in *Libro de la Caza*, *Libro de los Estados*, *Cronica Abreviada* ve *El Conde Lucanor* adlı eserlerinde Müslümanlar ve İslâm kültürüne dair anlatılarla sınırlıdır. Çalışmada yöntem olarak tarih biliminde kullanılan araştırma ve yazma yöntemleri tarih metodolojisine uygun bir şekilde takip edilmiştir. Bu çalışmayla Don Juan Manuel özelinde Geç Ortaçağ İspanyol toplumunda yetişmiş bir Hristiyan âlimin zihin dünyasında Müslümanlar ve İslâm kültürünün ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu onun eserlerine dayalı olarak tespit etmiş olduk.

Anahtar Kelimeler: Don Juan Manuel, İspanyol Edebiyatı, İslâm Edebiyatı, İspanya, Endülüs.

EXTENDED ABSTRACT

The geography of Andalusia, which was under Islamic rule for about eight centuries, hosted three major religions during this time. The interaction between Muslims, Christians, and Jews in the region continued in all aspects of life for centuries. Contacts between Muslims and Christians in the Iberian Peninsula intensified after Cordoba, Seville, and Murcia, which remained under Islamic rule for about five centuries, fell into the hands of Christians in the 13th century. This century was also a time when Islamic sciences began to be more closely recognized in Christian Spain. Although the existence of Christians influenced by Islamic culture in Andalusia dates back to the 9th century, the emergence of this interest in Christian Spain coincides with a late period. During these years, the Islamic scientific heritage began to attract attention in scientific circles in Christian Spain and Europe with the translation of the works of Muslim scholars who lived in the medieval Islamic world in the Iberian Peninsula and worked in different branches of science from Arabic to Latin, Castilian, and Hebrew. Don Juan Manuel, one of the greatest scholars of medieval Spain, lived in Castilian society at a time when the number of Muslims in the Kingdom of Castile-Leon was increasing significantly and Christians were showing interest in Islamic culture.

Don Juan Manuel, a historian, literary scholar, political scientist, and diplomat, received a good education at a young age and developed himself in different disciplines.

It is likely that the Spanish scholar, who was born in a town connected to Toledo, one of the most important cultural centers of Andalusia, which remained under Islamic rule for about four centuries, lived in a common environment with Muslims, which made him interested in Islamic culture. Harmony between Muslims, Christians, and Jews in this period, when the culture of living together, known as *Convivencia* in medieval Spain was alive, the information exchange between Islam and Western civilizations continued. Although Don Juan Manuel wrote works on various subjects such as history, state administration, and hunting, he gained fame in the field of literature. The subjects that the Spanish scholar dealt with in his works largely reflected the multi-religious and multi-cultural structure of the Iberian Peninsula, as well as Muslim-Christian relations. Some of the main protagonists of the stories he told in his work *El Conde Lucanor*, which is one of the first and most beautiful examples of the story genre in Europe, were the rulers living in the Islamic world, especially Andalusia. In some of the narratives in the work, the effects of Eastern and Islamic literature are clearly felt in terms of both the style of expression and the content. As a matter of fact, classical literary works written in Arabic or translated from different languages into Arabic in the Eastern Islamic world began to be recognized in the Iberian Peninsula. Don Juan Manuel, in his chronicle *Cronica Abreviada*, which has an important place in medieval Spanish historiography, gave some information about Islam, especially by making use of the information in the chronicles written in the field of history during the reign of his uncle Alfonso X, who was the King of Castile-Leon. The anecdotes about Muhammad and Islam given by him in his *Libro de los Estados* are largely consistent with the information contained in the *Cronica Abreviada*. In his work, *Libro de la Caza*, which he wrote on hunting and game animals, Don Juan Manuel gives a small anecdote about the developments in Islamic culture during the reign of his uncle Alfonso X.

This study aimed to determine the issues that Don Juan Manuel, who lived in a society intertwined with Muslims in the Middle Ages, when the contacts between Islamic and Western civilizations were most intense, and to reveal the Islamic and Muslim imagination in his thought. In the works written by the Spanish scholar on history, literature, political science, and hunting in Castilian (Old Spanish), the records on these subjects were examined in this context. The scope of the subject is limited to the narratives of Muslims and Islamic culture in Don Juan Manuel's works, *Libro de la Caza*, *Libro de los Estados*, *Cronica Abreviada*, and *El Conde Lucanor*. In the study, research and writing methods used in the science of history were followed in accordance with the methodology of history. With this study, the importance of Muslims and Islamic culture in the mental world of a Christian scholar who grew up in Late Medieval Spanish society, in particular Don Juan Manuel, was determined based on his works.

Keywords: Don Juan Manuel, Spanish Literature, Islamic Literature, Spain, al-Andalus.

